

ALEXA KÁROLY

Szabados Árpádról

Egy kiállításmegnyitó át- és újratrva. (Ebben a – hiányos – mondatban egy – szöveges – műfaj a mondat alanya.) Azaz: egy kiállítás megnyitó(jának) helyzetértelmezése az előszó és az írásos szöveg „között”. (Itt viszont az ott szereplő személy vette az alany mondattani funkcióját.) És most ne is beszéljünk a két közlési forma megvalósulása között eltelt időről. Másként: kifejezési formát kereső személyesség...? Vagy: egy szöveg mint önmaga reflexiója...? És a „tárgy”...?

„A lebegő világ képei” – idézve a meghívót – között vagyunk, és hogy utaljak az alkalom kapcsán a helyre is: a Vízivárosi Galériában, 1027 Budapest, Kapás utca 55., meg az időre is: 2021. június 15., délután hat órákor. Emlékkiállítás, festmények és litográfiák a falon, áttekinthető szerkezetben, illő szakszerűséggel megvilágítva, nagyjából egy tónusú és modorú a „merítés”. Barátok, kollégák, családtagok, cselengő budai értelmiségiek, telítve velük a kétszintes tér, de azért „helyet” hagynak a hiányzóknak: a távoli kollégáknak, régi barátoknak, tanítványoknak, irigy és áruló aljadékoknak. Azokról sem feledkezzünk meg, akik már Árpáddal együtt egy másik téridőből figyelnek bennünket. És hadd bonyolítsam tovább az eltűnt és újraéledő szövegek tetten érhetetlenségének gubancát: itt van velem egy tucatnyi jegyzetlap, az akkor élőszóvá bokrosodott firkákkal és egy link, mint „megörökítője” térnek, időnek, szövegnek: <https://youtu.be/F6D2wRI4M>.

Most – mikor?

Retorikai fogás: mielőtt belevágnál saját szavaidba, idézz. Valakitől olyasvalamit, ami hitelesít téged is, meg a témát is. Árpádról álljon az – előre vetítve és összegezve –, amiről Beckett így ír, s amit Árpád is idéz: „Többre becsülöm annak kifejezését, hogy nincs mit kifejezni, nincs mivel és nincs miből kifejezni, hogy nem létezik a kifejezés ereje, a kifejezés vágya, csak a kifejezés kötelessége.” Kötelesség – obligation. Azaz: miért kötelességem, hogy a létezésemmel kapcsolatosan létrehozak valamit? Iktassuk ki Beckettől ideiglenesen a „nincseket” és a „nemeket”, és ezután tegyük föl a kérdést: az „obligatio”-val mit tudunk kezdeni mi, nem művészek, mi civilek? (A latin alapszóban igen hangsúlyos a kiszolgáltatottság mint alapjelentés: „lekötöttség”, „lekötelezettség”, „megkötöttség”.) A válasz amilyen nyilvánvaló, olyan képtelen súlyú, egész életünket meghatározó feladatot jelöl: „tudatosítani” és – ami nem ugyanaz – „tudattal ellátni” a világot, ugyanakkor tudatosítani a magunk helyét is a világban. (A „világ” meghatározásába, ha ez egyáltalán lehetséges is volna, most ne bonyolódjunk bele.)

Az lenne az – esztétai szakszerűséggel vagy valaminő ontológiai tétellel aligha bizonyítható – véleményem, hogy a civil absztrakció és a művészi elvonatkoztatás a „mélyben (?)” „összeér”, hogy ezek egymásnak végső soron leképeződései, hogy szüntelen átmenetek érhetőek tetten köztük. (Attól a nem éppen jelentéktelen

különbségtől eltekintve, hogy a művészet formaképzés is, tehát teremtés. Bár..., bár a privát lét eseményei is hordozhatnak olyasféle artisztikumot, amik a művészeti szférák elemeivel rokoníthatók: bizonyos „szabályos” történetformák, konfliktusok dramolettjei, teremtett közösségi szerkezetek, érzelmek hullámmozgása, transzcendenciával kacérkodó rítusok stb.) Tehát, állítsuk: amit egy nagy művésztől elleshetünk, az személyes leckénkké, élet- és sorsalakító programunkká válhat.

Számomra Szabados Árpád ezt a fajta művészi példát és példázatot jelenti. Fél-százados barátságunk számomra világképformáló események sorát hullámoztatja az időben és az emlékezetben. Hozzá kell tennem, hogy Árpád férfiként is mintaalak volt számomra és sokunk szemében: ízlése, jósága, szellemi nyitottsága és ítéleteinek kérlelhetetlen derűje, értékrendjének mindent – a politikától a családi élet rendjéig – felölelő egyneműsége, erkölcsi stabilitása, viselkedésének szeretetteli határozottsága révén; eleganciája..., ahogy vászonzakóit és pulóvereit viselte, ahogy keresetlenül harmonikus mozdulatokkal hozott létre valószínűtlen ételkombinációkat, esetleg tonnás gerenda-konstrukciókat egy lélettérbővítő teraszhoz, amilyen baráti szigorral kért számon minden trehánytságot a focipályán, ahogy ajándékozni tudott...; és éppoly elkötelezettséggel kalandozott a természetben, mint a legkülönbözőbb művészetekben vagy a filozófiában, vagy amilyen felelősségvállalással telítetten tanított. Amikor Reni felkért ennek a kiállításnak a megnyitására, azt is megkérdezte, hogy miféle titlust írjanak a meghívóra: „tanár”, „szerkesztő”, „kritikus” vagy mit. Gondolkodás nélkül vágtam rá: „Árpád barátja”.

Megállom, hogy idézgessek évtizedek közös eseményeiből, szívmengető és kevésbé kellemes eseteket, jóllehet a legtöbbjének mára már alighanem van történelmi súlya is, és megóvom most magunkat attól is, hogy felidézsek lakásbensőket, szerkesztőségeket, főiskolai tanórákat, verniszázásokat, labdapattogásos tornatermeket, természetközeli együttléteket. Hogy egy pohár vörösbor, ha átnézünk rajta, mit tud alakítani egy festményen. Azt is inkább magamnak rögzítem, hogy először 1974 márciusában került a nevünk egymás mellé: az antológia-formájú Mozgó Világ hatodik számában. És most tudatosul bennem az utolsó efféle alkalom: a Magyar Művészet 2015. második száma közli lebilincselő akadémiai székfoglaló előadását, Az alkotói folyamatról, én meg ugyanitt a magyar anekdotához fűződő évtizedes rögeszmémnek adok újra hangot. És már csak két év, hogy a 8-as busz kelenföldi végállomásán a reggeli napfényben megszólaljon a telefon.

Tehát: élj tudatosan. Hadd merengjek el ezen a kimondatlan parancson ezek között a képek között, amelyek olyan életszakaszaiban születtek Árpádnak, amikor sorsa a boldogság és szeretet jegyében véglegesedett, és még nem találtak rá a betegségek. Egyszer egy koraesti órán ott bámészkodtam a GYÍK-műhelyben, értetlenül szemlélve a kisfiúkat-kislányokat, amint hosszú botokkal hadonásznak mindennemű koreográfia nélkül. Mi végre ez? – kérdem utóbb. A feladat az volt, hogy ki-ki próbálja meg ki- és betölteni a körülötte lévő teret. Így téve magáévá azt. Azóta sem felejttem el, hogy ha aurám talán nincs is, de tudjam: van rám szabott tér, amiben és amiért felelősséggel tartozom. És egy másik apróság – tudatosítani azoknak a jelenségeknek

a lét- és viselkedésformáló erejét, amiket jobbra még észlelni is alig észlelünk. Említi Árpád, hogy „a hangok bennem gyakran teret képeznek”. A magasabb vagy mélyebb szólamok mintha, mintha?, a tér távolabbi vagy közelebbi pontján szólalnának meg. Ezt is megiltom magamnak elfelejteni.

Élj nyitottan, hogy élhess tudatosan. Így válhat a művészi észlelési technika, vagy ihletettség a civil gondolkodás számára is példamutatóvá, azaz formaadó gesztussá. „Ez, ha úgy tetszik, eltakarítja az útból, ami fölösleges.” Mi ez az „ez”? Az alkotásról szólva, bármit is értsünk a civil vagy az artisztikus kulisszák között ezen – egy biztos (idézem székfoglalóját): „A létrehozás maga nyomot hagy a létrehozóban.” És legyen itt még egy emlék-példa. Meséli Árpád, hogy egyszer madarakat kezdett rajzolni. És sorra dobálta ki a vázlatokat, amíg meg nem akad a szeme az egyikén, egy különös torzón. Orsóforma madártest, láb és nyitott szárny nélkül, ferdén lefelé. Kiment a képet és kezdi tovább rajzolni, hasonló torz alakzatokkal, egymás mellé és fölé, és a határolt, de a vonalaktól egyre határozottabban megnyíló térben ezek a lények élőkké válnak, sőt repülni kezdenek. Életre galvanizált rajz-madarak... Vagy esetleg – elöttem a kép – a drappos szürke háttérben nem ebihalak cikáznak? Netán: osztó-dási vágytól űzött férfigagok? Ha valaki nem hajlott a misztikumra, Árpád, a református lelkészfiú, hát ilyen volt. Véljük tehát mi, azt ami itt történt, egyszerűen az alkotás valóságteremtő képessége bizonyítékának, egyszerűen szólva, csodának. És örök talánynak.

Művész és közönsége... Nagyon megtisztelt, hogy milyen komolyan vette Árpád egy hajdani kiállításmegnyitó ötletemet, olyannyira, hogy akadémiai székfoglalójában is idézi, elnézést, hogy szóba hozom: „Szabados Árpád képei figyelnek bennünket..., úgy mondanám szembenéz egymással kép és szemlélője...” A szemlélő magára van hagyatva, kiszolgáltatva a képnek, a műnek. (És – persze – vice versa.) Annak „fenomenonnak” vagy „fenoménnak”, ki tudja, melyik szó itt a helyénvalóbb, ami odakerült a művész és a civil szemlélő közé. Amit tehát első lépésként meg kell fejteni a szemlélőnek, ráfogásokat kell mérlegelni, hogy az értelmezés egybeessen a műtárgyban rögzített, többnyire titkolt, jelentéssel, vagyis a műtárgy értelmével. És ez nem egyszerű feladat, különösen nem olyan művésznél, mint Árpád. Aki nem elbeszél, nem anekdotába tömörít, nem segít rajtunk külső „támpontok” megadásával. Aki éppen olyan eréllyel hártja az imitációi csábjait, mint az ideológiák pandémiás erőszakosságát. Most (mikor is?) itt (hol is?) körbenézve pl. az Utak című darabról, vagy a Variációk 2-3-ról novellát tudnék írni, oly sok mindent mozdít meg bennem, viszont a Weöres-sorozat darabjait, ha megfeszülök se tudom tagolt mondatokkal véleményezni. Noha itt van még „külső” támpontunk is, maga a címadó költő, vagyis egy költői név.

(Amihez még egy Mozgó Világos emlék is társul. Lapunk „érett korszakában” minden számhoz képet, plakátfélét, illetve képeslapokat mellékelünk. Természetesen Árpád intenciói alapján. Weöres Sándorhoz kettesben mentünk el vele, gyönyörű rajzpapírokkal és színes ceruzák légioival felszerelve. A Mester vonakodás és töprengés nélkül húzta a vonalakat, váltogatva a színeket és a formákat. És dobta odébb,

amit késznek érzett – egyetlen korrigáló firka nélkül. Utóbb az eredeti lapokat egyik ifjabb kollégánk ügyesen kisajátította. Éppen az, aki aztán évtizedek múltán meglehetősen éllel kárhóztatta Árpádot, hogy szerkesztőként nem támogatta kellően az avantgardot. Itt jegyzem meg, hogy azok az évek, amiket szerkesztőként Árpád társaságában töltöttünk, számunkra, bölcsész irodalmárok számára, a folyamatos „tanulás” éve is voltak: ekkor lestük el tőle, hogy miként is tájékozódjunk az akkori – hetvenes-nyolcvanas évtizedbeli – képzőművészet forradalmian izgalmas közegében. Ami azt is jelenti, hogy ő bátorított ítéletalkotásra egy olyan terepen, amin korábban nemigen mozogtunk otthonosan. Aminek Árpád egyszerre volt tevékeny és úttörő alkotója és szerkesztőként a szervezője-támogatója. Aki azonban hallatlan érzékkel szűrte és szűrte ki a linkséget, az akarnokokat, a kóklerkedést, a szabadságnak álcázott mindennemű felelőtlenséget, az álságos dilettantizmust, a sunyizó nyomakodást. Alighanem ennek a hajdani szerkesztői szigorának is szerepe lehetett sok-sok évvel később abban a galád puccsban, amivel megfosztották a rektorságtól, 2002-ben. Meg – mondjuk – a Kossuth-díj elmaradásában. De hát ez most legyen csak egy rövid zárójel. Azért persze így is emlékeztető. A lényeg az, hogy summázzhatjuk: van valaki, aki a maga területén minden újdonságra és készletésre nyitott és mégis megmarad klasszikus mesternek.)

Tehát újra mondva: értelemszerű és nyilvánvaló, hogy akkor tud egy műtárgy a befogadó számára életajátatokkal szolgálni, ha a befogadó eleget tesz a maga feladatának. Ha megtalálja a mű értelmét, akár pusztán „intuíción” révén, akár egy szellemi feladvány „megfejtésé”ként, akár kényszerű „ráfogással”. Jó pár évtizeddel ezelőtt kaptam én Árpádtól egy képet, amit akkor is, ma is főműnek gondolok. 71 x 103 centiméter, papír, ceruza. Száznál több emberi alak látszódik rajta, a legkülönbözőbb, többnyire torz-torzított testtel, sérült figurák rajzó alvilága, és a legtöbb (de nem mindegyik) át van ikszelve vastag piros ceruzával. Nincs keret, nincs cselekmény, nincs perspektíva, nincs háttér. Ez a kép máig leckeként működik a szobám falán, amikor rápillantok. Hányszor, de hányszor próbáltam átfordítani a „történetmondó” irodalmiság „nyelvére”... Hogy lehet-e (szabad-e?) valami sztoriba kényszeríteni ezeket a semmiben mozgó és mégis oly valóságos „fenomenonokat” (fenoméneket)...

Hadd jegyezzem meg, hogy ez a rajz, aminek címe sincs, Árpád művészetének egyik jellemző formaképző vonását jelzi-előlegezi. Jelesül azt, hogy bátran és magától értetődően bánik a jelekkel, legyenek azok torzított vagy hiperrealista formaelemek, és a szemlélőre bízza annak eldöntését, hogy a jeleknek ezt az áradását értelmezze, a maga számára üzenetként véglegesítse. Civil nyelvre fordítsa. És hogy elmerengessen azon: mi ebben az ihletettséget és mi a tudatosság. Árpád itt is segítségünkre siet, noha kénytelen paradoxonban fogalmazni: „tudatosan igyekszem ösztönösen dolgozni”. 1987-ben Dunaújvárosban volt kiállítása. A szokásos nyüzsgésben oda keveredik, észlelhető szándékossággal, kettőnköz egy némileg illuminált férfi, aki szemtől szembe bátran „leleplezi” a festőt, afféle „helyi” értelmiségként, „alfrajdistá” konyhai pszichológusként, motyogván, hogy a képeken hemzsegó brutális elemek – ez egy ilyen korszaka volt Árpádnak –, a kések, a fogak, a szögek, a kövek, a fűrészek, falfirka „átíratok” (Ó, az a régi József utca...), „kifestő” könyvek rémségei stb. arról árulkodnak, hogy a festőnek súlyos probléma van a nemi életével... Amik műtárgynak látszanak, nem többek tehát, mint ennek együgyű és spontán kivetítései. Gyöngyöt a disznók elé... Árpád a lehető leghiggadtabb hangfekvésben rögtönzött egy kis értekezést arról, hogy a látszat mennyire csalóka lehet, azaz, hogy ami ösztönösnek mutatkozik, a lélek ösztönös és kendőzetlen vallomásának, abban mennyi a szándékosság, a tudatosság, a művészi önreflexió, mekkora a kontroll.

Nem állom meg, hogy – végezetül – mint Árpád barátja és művészetének elkötelezettje, ne engedjek meg magamnak még némi – további – tudálékoskodást. Egyfelől egy ötletnek adva hangot, másfelől, hogy megemlíthessem egyik kései és számomra – megrendítően – talányos munkáját. Az ötlet csupán egy feltételezés. Magyarázatkísérlet. Egyfelől ott vannak a jelek és a fragmentumok, másfelől ott Árpád törekvése a sorozatokra. Ott a „folyamatok”, a darabok között oly gyakran észlelhető „folytonosság”, a „továbbírás” szüntelen kísértése. Már a legkorábbi időktől, akár a „gyerekrajzoktól”, a könyvillusztrációktól vagy a „dilettánsok naplójától”, a későbbi tekerceken át, a fotósorozatokig, az akciódokumentumokig, majd a „lény-növényekig” és a „kis-képekig” vagy a „szimmetrikus” sorozatig és a végül – a csodálatosan letisztult, az élet kikezdehetetlen harmóniáját sugalló Szepezd-munkáig.

Nyilván nem a klasszikus „grand art” iránti nosztalgia működteti ezeket a sorozatokat, hanem valószínűleg az a hajlam, ami mindannyiunkat megkísért, legyünk alkotók vagy civilek, hogy a széttört világba valaminő harmóniát sugalmazzunk. Ha másként nem, hát meg- vagy kitalált, konstruált történetek-történesek útján. Hogy a széthullást dokumentáló fragmentumokat ne hagyjuk eluralkodni, kényszerítsük őket arra, hogy még és még beszéljenek önmagukról, hogy minél sötétebb mélységekig vagy éppen minél éteribb magasságokig hatolva valljanak a maguk természetéről, azaz persze rólunk és nekünk. Hogy a sorozat-jelleg vállalja azt, hogy a létezés történetekből épül, nem nyugodhatunk bele az apokaliptikus mozdulatlanságba. Belemagyarázás? Lehet.

De ez a gondolat nem hagy nyugodni, és mind erősebben, amióta Árpád első medve-fotójával találkoztam. Ami alighanem a „lény-növény” ötlet alakváltozata lehetett: egy óriás játékmedve és Árpád kettőse a növényi vegetáció mélyében. Az elmúlás dermesztő üzenete volt ez a kép a számomra, évekkal ezelőtt, egy sejtelem vallomása, hangsúlyozottan a „gyermekre való hivatkozás” démonikus jelentéstartalattal, az emberi lét visszaépülése, lesüllyedése és eltűnése a kuszán közönyös természeti elemek közé és között, egy felnövesztett és ugyanakkor gyermekjátékká preparált alvilági küldönc közreműködésével. Azután megismertem a többi-medve képet is, játékosabbakat, kedélyesebbeket is, és Renitől megtudtam, hogy Árpádnak milyen kedves ajándékaként került ez a tárgy (lény?) hozzájuk. A kérdéseket azonban nem tudom háritani. Jogom van-e ebben a familiáris gesztusban valami apokaliptikus véletlen üzenetét feltételezni? Jogom van-e a ráfogáshoz: ez a véletlen a művészi tudatosság kódja csupán? És megtehetem-e, hogy ezeket a képeket, amelyek a legkülönbözőbb időkben és élethelyzetekben, a legváltozatosabb alkalmakat ki- és fölhasználva jöttek létre, én magam rendezzem sorozatba. Jogom van-e arra, hogy egy privát időben létrejövő és a maguk két dimenziójában otthonra lelő életképeket valami nem létező sorrendbe állítsam, egy újfajta időlegességgel hierarchiába hazudjam őket. Tehát ezzel a külső gesztussal olyan értelmet sugalljak, ami – ismétlem – már az enyém, aminek lényegében csak ürügy a műtárgy, azaz, hogy a szóveges narratíva felülkerekedjen – átlépve illetékessége határait – a képen, a képeken, amik egyediek és egyszerűek.

Mit tehetünk tehát – tágítsuk tovább a búcsúzás mondatait – a művészettel, mint talánnyal, rejtéllyel, titokkal – mit tehetünk, mi civilek? Általában. De most és itt, mi különösen, akik nem tudunk belenyugodni abba, hogy eltávozása után se faggassuk Árpádot. Amikor már csak a képeivel beszélgethetünk. Mert azok mindig szóba állnak velünk.

2021. augusztus 3.